

socijalna i kulturna antropologija

Zagrebačke plesne zanimljivosti iz 19. stoljeća

Ivana Katarinčić

Društvene kronike i izvještaji u tisku kraja 18. i tijekom 19. stoljeća bilježe zagrebački kulturni i društveni život. Dnevne novine 19. stoljeća, ponajprije *Narodne novine* i njihov književni tjedni prilog *Danica* obiluju oglasima koji navode vrijeme, mjesto i povod održavanja nekog plesnog događaja. Potonji izvještaji pišu o brojnosti posjetitelja, plesnom rasporedu i plesovima koji su se plesali

Od 1780. do 1860. godine u Zagrebu nastupaju putujuće profesionalne njemačke glumačke družine. Njihovi su voditelji ujedno kazališni poduzetnici koji, osim što se brinu o radu i opstanku svojih družina, u Zagrebu organiziraju javne plesove. Prva javna kazališna dvorana u Zagrebu, u kojoj su se još krajem 18. stoljeća priredivale javne plesne zabave te kazališne predstave, današnji je Muzej grada Zagreba. Jačanjem plemićkih i velikaških obitelji brojni se plesni događaji održavaju u zagrebačkim plemićkim gornjogradskim aristokratskim palačama. Građani pak posjećuju vlastite "purgarske plesove" koji se održavaju u zagrebačkim gostionicama i kavanama. Sredinom i u drugoj polovici 19. stoljeća organizaciju plesova preuzimaju veće institucije poput Hrvatskog sokola, Kola ili Glazbenog zavoda opremijene odgovarajućim uvjetima za održavanje plesa u zatvorenom prostoru. Naime, formacije u kojima se plesalo i koje su često sadržavale veći broj plesnih parova, zahtijevale su veći prostor.

"Opasan" valcer

Devetnaesto stoljeće donosi ubrzanje tempa i brzine pokreta u plesu. U privatnim salonima Zagreba i na javnim balovima plešu se polka, galop, mazurka, quadrilla (četvorka) i valcer, a od četrdesetih godina i hrvatsko kolo.

Kolo, narodno kolo, dvoransko kolo, salonsko kolo te ilirsko kolo termini su koji označavaju slavonsko i hrvatsko kolo. Sastavio ih je 1841. Marko Bogunović, a oba su prvi puta izvedena godinu dana poslije u zagrebačkom salonu, na zabavi u zgradi Streljane u Tuškancu, u kojoj "Društvo zagrebačkih strijelaca" na sjajnim plesovima okuplja "domoljubno" općinstvo. Kolo se nakon toga proširilo i u druge zagrebačke i hrvatske plesne dvorane. Širenju i popularnosti kola zacijelo je pridonijela i malena knjižica džepnog formata nepoznatog autora koja se prodavala pod dvojezičnim nazivom *Kolo hrvatsko – Das kroatische Kolo*. Njezinu prodaju oglašavale su *Narodne novine*, a sadržavala je opširan opis svih figura obaju kola. Knjižica je

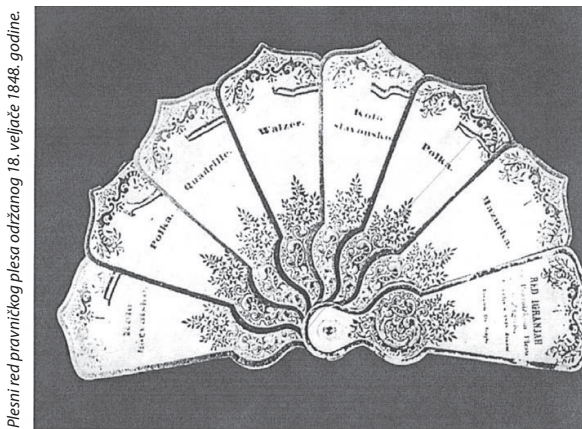
najvjerojatnije prva u nizu od nekoliko opisa *kola* u kasnijim razdobljima. Kolo je figuralni društveni ples. Osnovno mu je obilježje plesanje u paru pri čemu se odnosom među partnerima i njihovim položajem u odnosu na ostale sudionike u plesu stvaraju likovi u prostoru, čije nazive sugerira karakter kretanja i formacije koje plesači projiciraju na površini plesnog podija. *Hrvatsko* se i *slavonsko* kolo razlikuju prema broju i nazivima plesnih figura te po muzičkoj mjeri. Trodobna mjera *hrvatskog* i dvodobna *slavonskog* vidljiva je iz sačuvanog notnog materijala Vatroslava Lisinskog, autora glazbene pratnje obaju kola.

Možda je najdojmljiviji ples 19. stoljeća bio valcer. Nprestance napadan i kritiziran, bio je ujedno najpopularniji i omiljeni ples zagrebačkih plesača. Zamjeralo mu se neslavensko podrijetlo, posebice u vrijeme ilirskoga preporoda kada se intenzivno promicalo domaće i narodno. Zato su se za pratnju valceru počele svirati hrvatske melodije u tročetvrtinskom taktu. Posebno mu se zamjerio bliski kontakt dvoje u paru, ali je ujedno bio i najprimamljiviji mladim plesačima kojima je ples bio prigoda upoznavanja mirisa, dodira i priljubljenog tijela drugoga. Parovi su plesali zagrljeni stvarajući zajedno zamišljene kružnice u okretnom i brzom ritmu. Valcer je za bilježen na svim plesnim redovima sačuvanim i pohranjenim u Muzeju grada Zagreba.

Plesove koji su, poput, primjerice, kola bili figuralni te koreografski određeni bilo je potrebno naučiti i uvježbati prije dolaska na ples, iako je i za plesove bez neke ustaljene koreografije bila potrebna vještina i osnovno znanje plesnih koraka. Zabilježena su imena plesnih učitelja iz prve polovice 19. stoljeća Alojzija Deperisa i Alberta Dragonera, iako se prvim učiteljem plesa smatra Pietro Coronelli, talijanski baletni majstor, koji na poziv baruna Ambroza Vraniczanjaya stize u Zagreb kako bi privatno podučavao njegovu kćer Klotildu. Coronelli uspješno razvija svoju plesnu aktivnost te osim što djeluje u kazalištu, podučava stanovništvo plesu i otmjenom vladanju na organiziranim tečajevima i privatno.

Na plesu: olovčica i krinolina

Plesovi su počinjali oko osam ili devet sati na večer. Gosti su stizali kočijama i fijakerima. Određena pravila ponašanja praćena uljudnošću i finoćom bila su sastavni dio plesnog protokola. Na ulazu su goste dočekivali predsjednik i predsjednica odbora određenog društva zaduženog za organizaciju plesa ili članovi zabavnog odbora, koji bi goste zatim otpratili u plesnu dvoranu. Većina gospode stizala bi u društvu svojih supruga i kćeri. Mlade dame stizale bi isključivo u pratnji svojih roditelja ili garde-dama, koji bi se zatim smjestili na galerije odakle im se pružao vječan pregled zbivanja na plesnom podiju. Veliki odmor oko ponoći bio je prigoda za razgovor, stanku i druženje uz jelo, piće ili cigare koje su se nudile ne plesovima, a "gospoda koja nijesu plesala, skupila su se već oko pola desete ure u

Slika 2. Plesni red pravničkog plesa održanog 18. veljače 1848.

(Nada PREMERL, «Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba», *Iz starog i novog Zagreba*, V., Zagreb, 1974., 150.)

Valceru se posebno zamjerala karakteristika bliskog kontakta dvoje u paru, ali je ona ujedno bila i najprimamljivija mladim plesačima kojima je ples bio prigoda upoznavanja mirisa, dodira i priljubljenog tijela drugoga

konferencionalnoj dvorani, gdje je bio prostran obilan buffet...» (*Narodne novine*, br. 20. 1885.). Druženja uz ples trajala su do ranog jutra. Osim Zagrepčana, elite zagrebačke plesove posjećivale su obitelji iz Samobora, Karlovca, Križevaca i drugih hrvatskih krajeva.

Osiguranjem i pojavom prvih organiziranih plesova početkom 19. stoljeća, pojavili su se i prvi plesni redovi. Svaki je gost ulaskom u dvoranu dobio malu knjižicu tzv. plesni red s popisom i rasporedom plesova koji su se trebali plesati te večeri. Uz svaki ples nalazio se slobodan prostor gdje bi plesač ili plesačica upisali ime odabranog plesnog partnera. Za to je bila predviđena malena olovka zataknutna uz plesni red.

Sastavni dio, a zacijelo i dojmiliv vizualni doživljaj ostavljale su raskošne ženske krinoline, zadajući mladim damama velike probleme u odabiru materijala i kroja. Potekle s francuskog dvora i prihvaćene od ženske populacije, ubrzo su se proširile. Krinolina tijekom 19. stoljeća prolazi transformacije od izrazito širokih promjera od čak tri metra, preko uvođenja korzeta, sužavanja opsega krinoline do uvođenja umetka u stražnjem dijelu koje se krajem stoljeća gubi pa haljine postaju uske, duge, s izrazito dugim povlakama.

Nakon ilirskog pokreta, kada prevladavaju zagovarane narodne boje i modeli, moda od šezdesetih godina 19. stoljeća postaje politički neopтереćena i slobodno vlada zagrebačkim salonima i plesnim dvoranama.

Društveno-politički kontekst plesova

Razvoj trgovine i obrta u većim europskim gradovima uvjetovao je u

pojavu te ulazak društvenog plesa u modu još u 18. stoljeću. Hrvatske se zemlje s kraja 18. i tijekom 19. stoljeća teritorijalno razdjeljene i pod tuđim su političkim i društvenim utjecajem. Istodobno, mladi hrvatski intelektualci, školujući se na europskim sveučilištima, šire utjecaje slavenskih zemalja i njihovih zajedničkih političkih ideja. U takvom se ozračju budi nacionalna svijest, ističe se vrijednost domaćeg i narodnog, a važnu ulogu preuzimaju i zagrebački plesni događaji. Tridesetih i četrdesetih godina organizirane su u Zagrebu, radi širenja preporodnih ideja mnogobrojne kulturne i umjetničke priredbe u narodnom duhu. Organizirani plesni događaji postaju u preporodnom razdoblju mjesta promicanja narodnih ideja. Plesne se dvorane kite narodnim bojama, postaju mjesta okupljanja domoljuba gdje se govori hrvatskim jezikom, čitaju rodoljubni stihovi otišnuti u plesnim redovima, a plesne korake prati glazba domaćih autora. Važna promjena rođena u vrijeme narodnog preporoda sve je bližija suradnja zagrebačkih staleža. Budenjem nacionalne svijesti, iste plesne zabave posjećuje plemstvo i građanstvo. Borba za narodno jedinstvo ublažila je socijalne i društvene razlike.

Hrvatsko je kolo sredinom 19. stoljeća iznjedrilo kao simboličan predstavnik narodnih ideja. Dvije su njegove figure, Mjesec i Zvijezda, nosile nazive simbola ilirskoga pokreta.

Zagrebačke plesne zabave i njezini najdojmljiviji izdanci poput hrvatskog i slavenskoga kola koji nastaju u ozračju preporodnih nastojanja neizostavno upotpunjuju sliku društvenog života Zagrepčana 19. stoljeća. ■